

SŁOWO WSTĘPNE

Oddajemy w ręce Czytelników kolejny tom z cyklu „Fenomeny”. Podobnie jak we wcześniejszych latach jest on efektem współpracy Centrum Badań im. Edyty Stein UAM z Katedrą Nauk Społecznych i Humanistycznych Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu oraz z Uniwersyteckim Szpitalem Klinicznym w Poznaniu. Niniejsza książka jest pokłosiem zeszłorocznej ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej przez te jednostki pod hasłem „Fenomen pracy”. Był to okres kończącej się pandemii, tak więc nasze obrady zaplanowane zostały jako spotkanie zdalne. Jak napisali organizatorzy tego wydarzenia w zaproszeniu nadesłanym do uczestników: „Nowe impulsy dla refleksji nad pracą przyniosła pandemia Covid-19 – dla niektórych to czas zamknięcia w domu, w trybie zdalnym, dla innych redukcja etatów, wyrwanie ze znanej rzeczywistości i postawienie przed nowymi wyzwaniami. Zmiany te nakazują przyjrzeć się pracy z większą uwagą i krytycyzmem, a także postawić na nowo pytania o jej charakter, uwarunkowania i znaczenie”.

Jedno z takich zasadniczych pytań dotyczy roli relacji międzyludzkich w miejscu pracy, czyli czegoś, czego tak bardzo zabrakło w minionym okresie. Inna ważna kwestia odnosiła się do poczucia sensu własnej pracy w czasie niezwykle tragicznym, w którym dochodziło do przewartościowania wielu ludzkich planów, celów i poglądów.

Praca jest obecna w codziennych rozmowach częściej niż przed pandemią, ale staje się także istotnym tematem powstających rozpraw naukowych. Jednocześnie musimy pamiętać, że problematyka pracy zawsze była obecna w traktatach teologicznych i filozoficznych, a zainteresowanie nią łączy tak różnych myślicieli, jak na przykład św. Tomasz z Akwinu, Karol Marks, Stanisław Brzozowski czy Hannah Arendt. Ten religijny i filozoficzny wymiar sprawia, że słowo „praca” – w znaczeniu funkcjonowania jakiegoś urządzenia lub procesów zachodzących w obrębie organizmów żywych – niejako humanizuje się i przejmuje pewną znaczeniową aurę, zwłaszcza gdy mowa o pracy serca czy mózgu. W okresie pandemii szczególnego znaczenia nabiera funkcjonowanie służby zdrowia i praca lekarza pojmowana jako misja

i służba społeczeństwu. Stąd w proponowanym Czytelnikom tomie pojawia się „praca” w więcej niż jednym tylko znaczeniu.

Dział Historyczne przemiany pracy otwiera tekst Jana Grada, który w oparciu o bogaty materiał etnograficzny przedstawia dominujące w tradycyjnej kulturze chłopskiej przekonania na temat pracy i jej znaczenia oraz przywołuje formy ich artykulacji w twórczości ludowej i przysłowia. Choć praca na roli (w tym szczególnie praca pańszczyźniana) kojarzyła się głównie z trudem i mozołem, stanowiła ona też wyznacznik godności polskiego chłopca i była dowodem na istnienie chłopskiego etosu pracy. Etos pracy jako mechanizm kulturowy przedstawia w ujęciu historycznym Wiesław Banach. Przekonanie, że dzięki systematycznej pracy oraz tzw. opóźnionej gratyfikacji możliwy jest awans w hierarchii społecznej, było podstawą gospodarczych i cywilizacyjnych sukcesów Zachodu. Autor dostrzega jednak ideologiczne zagrożenia tak rozumianej kultury pracy, które odnajduje w dziełach reprezentantów Szkoły Frankfurckiej i innych nurtów nawiązujących do marksizmu – krytycznych wobec mieszczenia proletariatu i zanikania nastrojów rewolucyjnych. Dostrzega on także niebezpieczne tendencje w propozycjach Klausa Schwaba dotyczących tzw. gospodarki na życzenie, która może powodować prekaryzację zatrudnienia, a w efekcie uzasadnioną roszczeniowość i zanik tradycyjnego etosu pracy. Historycznie nam najbliższemu tematowi pracy zdalnej poświęcony jest ostatni tekst w tym dziale autorstwa Jacka Sójki. Pandemia Covid-19 i fenomen pracy w domu (czy pracy z domu, *work from home*) spowodowały zmianę nastawienia wielu pracowników i pracodawców do konieczności przesiadywania w biurze lub innym miejscu pracy. Ci pierwsi dostrzegają w tym szansę na lepsze zrównoważenie pracy i życia prywatnego, ci drudzy zaś – konieczność przemyślenia na nowo relacji z pracownikami, a w szczególności sposobów ich motywowania i wykorzystywania potencjału, który w nich tkwi. Pandemia uzmysłowiła wszystkim rolę pracowników, którzy nie mogli pracować zdalnie – lekarzy, pielęgniarek, pracowników handlu i transportu publicznego, czyli ludzi, którzy musieli podejmować ryzyko z myślą o dobru ogółu.

Drugi dział tomu, zatytułowany *Istota i wartość pracy*, koncentruje się wokół prób ogólnego ujęcia tego, co stanowi specyfikę pracy ludzkiej, a także – *ludzkiej* pracy, tzn. takiej, która nie dehumanizuje, ale wzmacnia jednostkę w drodze do pełni realizacji i człowieczeństwa. Maria Małgorzata Baranowska próbuje odpowiedzieć na pytanie „czym jest praca?” z perspektywy fenomenologicznej, by następnie – w nawiązaniu do myśli ks. Józefa Tischnera oraz poezji Cypriana Kamila Norwida – postawić istotne pytanie o jej znaczenie i miejsce w ludzkim życiu. Dwa kolejne artykuły łączą odwołanie do nauki społecznej Kościoła katolickiego, wyrażonej w encyklikach papieskich. Paweł Siek szkicuje szeroki kontekst historyczny – od *Rerum novarum* Leona

XIII z 1891 roku, przez dokumenty Jana XXIII, Pawła VI, na nauczaniu Jana Pawła II i jego następców skończywszy. Z kolei Hanna Suchocka skupia się przede wszystkim na encyklice *Laborem exercens* i myśli społecznej Jana Pawła II w odniesieniu do szczególnego kontekstu historycznego, jakim były prace nad Konstytucją III RP po upadku systemu komunistycznego w 1989 roku. Autorka dowodzi, opierając się także na własnych doświadczeniach, że myśl papieska była naczelnym drogowskazem podczas formułowania konstytucyjnych zapisów dotyczących pracy.

W kolejnym dziale, zatytułowanym *Praca jako służba*, skupiamy się przede wszystkim na szczególnym rodzaju służby, jakim jest służba zdrowia. W dwóch pierwszy tekstach powraca wątek pandemii. Szczepan Cofta oraz Daria Springer podejmują refleksję nad środowiskiem pracy lekarzy i medyków, którym podczas Covid-19 był nie tylko szpital czy ambulatorium, ale też własny dom, czyli przestrzeń z definicji służąca regeneracji i odpoczynkowi *od* pracy. Tematem artykułu Anny Fitzgerald i Marii Nowosadko jest z kolei praktyka psychoterapeutyczna, wykonywana w nowych, niezwykle wymagających warunkach – nie w gabinecie, twarzą w twarz z pacjentem, ale za pośrednictwem różnego rodzaju interfejsów i komunikatorów. Autorki wskazują, jak przekonanie o wadze i misji wykonywanego zawodu pomogło terapeutom przezwyciężyć obawy i opory, a także wzbudzić dodatkową motywację do pomocy innym. W kolejnym tekście Renata Woźniak, Agnieszka Neumann-Podczaska oraz Ewa Baum szkicują historyczny kontekst kształtowania się zawodu farmaceuty – od starożytnego i średniowiecznego ziołolecznictwa, przez profesjonalizację i emancypację zawodu, aż po jego systemową degradację (sprowadzenie do roli „sprzedawcy leków”) i współczesną nobilitację, kiedy to farmaceuta – razem z lekarzem i innymi specjalistami z zakresu służby zdrowia – stanowi ważne ogniwo w holistycznej i wieloaspektowej walce o zdrowie i życie ludzkie. Część tę kończy artykuł Aleksandry Walkowskiej i Anny Mackiewicz, które dzielą się swoimi doświadczeniami z pracy w charakterze symulowanego pacjenta, stanowiącej jedną z innowacyjnych metod dydaktycznych na kierunkach lekarskich, która pozwala przyszłym medykom nabyć odpowiednie kompetencje w zakresie komunikacji z pacjentami. Poza aspektem etycznym i czysto ludzkim przekłada się to też – jak wskazują badania – na zwiększenie szans sukcesu terapeutycznego.

Teksty otwierające kolejny dział tomu, zatytułowany *Praca ciała, duszy i umysłu*, opisują niezwykle ciężką i skomplikowaną pracę, jaką w ciągu każdej sekundy naszego życia wykonują dwa kluczowe organy ludzkiego organizmu – mózg (w artykule Sławomira Michalaka) oraz serce (w szkicu Wiesława Bryła). Obydwaj autorzy wiele uwagi poświęcają również temu, jak na funkcjonowanie tych organów wpływają różne nasze aktywności, w tym... praca. W kolejnym artykule Anna Grzegorzczak, odwołując się do pism Edyty

Stein – św. Teresy Benedykty od Krzyża, skupia się również na sercu, ale rozumianym jako szczególne źródło poznania – poznania duchowego, wykraczającego poza ograniczenia racjonalnego oglądu umysłowego i pozwalającego głębiej wnikać „w istotę rzeczy”. Sekcję tę kończy tekst Małgorzaty Okupnik, która pisze o pracy żałoby w nawiązaniu do autobiograficznej powieści *Powrót do życia* norweskiej antropolożki Long Litt Woon, która po śmierci męża odkryła terapeutyczny potencjał... grzybów i wprowadziła czytelników w fascynujące arkaana mykologicznego królestwa.

Ostatnią sekcję, *Ludzie pracy*, rozpoczynają szkice biograficzne dotyczące dwóch wybitnych kobiet o żydowskich korzeniach, których aktywność przypadła na burzliwe lata początków XX wieku oraz dwudziestolecia międzywojennego. Bohaterką artykułu Agaty Rybińskiej jest dr Lilli Berg-Platau (1891-1992), jedna z pierwszych kobiet, które odebrały akademickie wykształcenie medyczne na kierunku medycznym. Dr Berg-Platau łączyła praktykę lekarską z aktywnością działaczki społecznej i animatorki kulturalnej, a także z tradycyjnymi obowiązkami matki i żony; działalność swą kontynuowała przez długie dekady po emigracji do Palestyny na początku lat 30. Temat „podwójnej pracy kobiet”, aktualny także i dziś, stanowi kanwę opowieści o jej życiu. Tekst Małgorzaty Grzywacz poświęcony jest postaci Etty Hillesum (1914-1943), holenderskiej Żydówki zamordowanej w Auschwitz, autorki pamiętnika z okresu wojny i okupacji zatytułowanego *Przerwane życie*, w którym dokumentowała swoje przeżycia i przemyślenia z czasów hitlerowskiego terroru, a także pracę wykonywaną dla amsterdamskiej Rady Żydowskiej (Judenrat), w pełni świadoma jej ambiwalentnego charakteru. W ciężkich chwilach nazistowskiej grozy Etty Hillesum szukała ratunku w pracy na rzecz wspólnoty oraz w wierze religijnej. Artykuł Violetty Julkowskiej skupia się na biografii wielkopolskiego działacza oświatowego Tadeusza Łopuszańskiego, autora innowacyjnego, jak na owe czasy, modelu edukacji poprzez pracę, realizowanego w szkole w Rydzynie w latach 1928-1939. Autorka nie tylko przedstawia projekty pedagogiczne Łopuszańskiego, ale też śledzi losy absolwentów szkoły, dokonując w ten swoistej ewaluacji (jak najbardziej pozytywnej) proponowanego tam trybu kształcenia. Tom zamyka artykuł Małgorzaty Krakowiak poświęcony wybitnemu malarzowi i pisarzowi Józefowi Czapskiemu. Bazując na prywatnych zapiskach (tzw. kajetach) oraz korespondencji artysty, a także nawiązując do jego duchowych i intelektualnych mistrzów – Cypriana Kamila Norwida, Stanisława Brzozowskiego i Simone Weil – autorka podejmuje wątek pracy twórczej i jej zbawiennego wpływu nie tylko na okropieństwa i przeciwności losu, ale też na poczucie bezsensu i egzystencjalnej pustki.

Pod koniec prac nad niniejszym tomem dotarła do nas smutna wiadomość o śmierci dr Wandy Półtawskiej, wieloletniej duchowej opiekunki Centrum

Badań im. Edyty Stein, człowieka o niezwykłym życiorysie i wielkich zasługach. Na końcu książki zamieszczamy krótkie wspomnienie o tej wyjątkowej postaci autorstwa Anny Grzegorzcyk.

Fenomen pracy ukazuje się w roku bardzo znaczącym dla Centrum Badań im. Edyty Stein oraz jego Założycielki, czyli Profesor Anny Grzegorzcyk. 1 marca minęło dwadzieścia lat od powołania Centrum przez ówczesnego Rektora UAM, nieżyjącego już niestety prof. dra hab. Stanisława Lorenca. 5 marca 2003 roku prof. dr hab. Anna Grzegorzcyk została mianowana przez JM Rektora UAM Dyrektorką Centrum. Tego, czego dokonała przez te dwadzieścia lat, nie sposób przecenić. Dorobek Centrum jest ogromny. Niniejsza praca zbiorowa, pod jakże znamienne tytułem, niech będzie formą podziękowania dla Pani Profesor za jej inicjatywę, wieloletni trud oraz prawdziwy fenomen – Centrum Badań im. Edyty Stein.

Redaktorzy tomu